

РОЗВІДКИ КНИЖНИКА
СИМЕОНА

Петро Кралюк

Олександр
Красовицький

•
СМЕРТЬ
У
БЕРЕСТОВІ
•

Детектив
з часів Київської Русі

Харків
«ФОЛІО»
2024

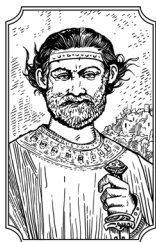
Симеон,
близько 25 років,
мандрівник, книжник

Руян,
близько 50 років,
слуга Симеона, варяг,
колишній княжий дружинник

Леонтій,
понад 40 років,
купець, предводитель купецької валки

Володислав,
близько 40 років,
старший у поселенні
на острові святого Еферія

Анастас,
понад 50 років,
грецький священник,
настоятель Десятинної церкви
в Києві

Пантелеймон,
близько 40 років,
ромейський чернець і цілитель

Живослава,
близько 20 років,
знахарка-чарівниця

Марія,
близько 50 років,
третя дружина князя Володимира,
вдова Ярополка, мати Святополка

Володимир Святославич,
близько 55 років,
великий князь київський

Ярослав Володимирович,
близько 30 років,
син князя Володимира,
князь новгородський

Перший розділ,

**де розповідається про подорож Симеона
з Херсонеса, чи то Херсона, на Русь, звідки
колись вирушав апостол Андрій Первозваний;
ідеться також про столичне місто Таврії, де
Симеон провів свою юність, і про те,
як імператор Костянтин Порфирогенет
ставився до бунтівливих херсонців**

Дорога на північ була непростю. Тамтешні мешканці іменували свою країну Руссю, а греки-romeї – Росією. Але нею ходили, плавали, торгували – попри небезпеки. Вабила вона купців. Можна було на цій дорозі добре заробити, швидко розбагатіти, везучи з півдня на північ коштовні прикраси, дорогий барвистий одяг, чи то паволоки, вироби вмілих ремісників, солодко-п'янке вино, а з півночі – хутро, мед, віск... і рабів. А можна було все втратити. Навіть накласти головою. Бо чимало охочих пограбувати купецькі валки траплялося на цій дорозі.

Симеон пригадав оповідь, яку він прочитав про апостола Андрія. Розповідали, що той учень Ісуса Христа проповідував на теренах не лише нинішньої імперії ромеїв¹, а й Скіфії. Щоправда, скіфів на цих теренах уже немає. Бо змінювалися на тих просторах різні племена, які воювали між собою. І панував неспокій. Певно, така доля (чи недоля?) цих земель, що далі за звичкою іменуються скіфськими. У згаданій оповіді йшлося, ніби прибув апостол Андрій до Херсонеса, який тепер ромеї іменували Херсоном, а слов'яни – Корсунем.

Симеон покидав це місто, яке вважалося перлиною Таврії² – землі, де закінчувався світ ромеїв і починався світ варварів. Світ ромеїв тут видавався облаштованим. Саме так – видавався... У цю облаштованість вривалися завойовники, бажаючи пожитись багатствами. Треба було захищатись... Оточувати таврійські міста товстими мурами. У скелях вирубували фортеці, що перегороджували шляхи кочівникам. Хоча чого варті споруди оборонні без умілих воїнів? Тому в Таврії дуже цінувалося військове ремесло.

Ще юним Симеон в уяві приміряв обладунки воїна. Хотів стати військовиком чи полководцем. Мріяв давати відсіч чужинцям і завойовувати їхні землі. Та доля вирішила інакше.

---

¹ Імперію ромеїв у літературі зазвичай іменують Візантією чи Візантійською імперією. Однак цю державу так не називали. Це кабінетний термін. Її мешканці, як правило, іменувалися ромеями, вважаючи себе спадкоємцями Римської держави. Далі за текстом автори замість терміна «Візантія» вживатимуть назву Ромейська імперія.

² Таврією греки й ромеї іменували Крим.

У Херсоні пройшли роки отроцтва та юності Симеона. Сюди, коли він вийшов із віку дитячого, батько, заможний купець, віддав його навчатися. Отець же багато подорожував. У Херсоні він мав родичів, у яких і поселився Симеон.

На початках хлопця вразило це місто, що було розташовано на скелястому узвишші, розкинувшись на півострові, який вривався, наче ніж, у море. Сам же Симеон народився в Кліматах. Ховалося це містечко в горах Таврії та не було значним. Проти нього Херсон видавався велетнем. Оточували його могутні стіни, висота яких малому хлопцеві здавалася ледь не захмарною, а товщина – вражаючою. Пробити їх тараном було нелегко. У деяких місцях херсонці спорудили ще один ряд стін, названий протейхизмою. А над стінами вище від росту людського підіймалися вежі, з яких воїни прицільно метали стріли по ворогам. Веж було багато – більше тридцяти. Біля порту, куди часто заходили кораблі звідусіль, коло головних воріт виднілася сторожова вежа Зенона. Поруч із митницею та складами була міцна фортеця. Ці споруди вселяли спокій у душі херсонців – їх ніхто не здолає. Але колись упали нездоланні, потужні мури Єрихону...

У Херсоні милували око гарні кам'яні будинки. Бо на околицях міста було багато каменоломень. Навіть вулиці було вимощено бруківкою та присипано щебнем. Усюди панували порядок і чистота. Малий Симеон безпечно бігав цими вулицями. Забігав на ринок, де траплявся різноплемінний люд. Те торжище чимось нагадувало Симеону бурхливе море. У погожу днину

море було спокійне, але іноді воно здіймало височезні хвилі.

Так і ринок – то майже сонний, то бурлить: чути голосну мову, суперечки... Хтось торгується, хтось купує або продає. Звучать різні мови: не лише трохи спотворена еллінська – нею спілкуються ромеї, а й добряче змінена латинська – мова купців з Генуї. Чути мову хазарську й подібні до неї говірки – ними розмовляють степовики. Приїжджають зі своїми товарами руси, які говорять мовою норманів. Звучить мова слов'янська. Слов'яни здавна мешкають у Херсоні. Симеону розповідали: Костянтин Філософ, який спочатку проповідував християнство серед хазар, а потім серед слов'ян, знайшов у Херсоні Євангеліє, писане чи то руськими, чи слов'янськими письменами. Після цього сам уклав слов'янський алфавіт. Іще траплялися в Херсоні купці з країв агарянських. Розмовляли вони говірками не лише арабів, а й персів. Херсонський ринок – наче цілий світ, тільки зменшений.

Де ринок – там гроші. Виблискували на ньому золоті монети-номисми з ликами ромейських імператорів. Тільки зверхники могутньої держави ромеїв мають право карбувати золотники. Жодні інші правителі не повинні такого робити! Золотниками-номисмами зрідка розраховувалися – хіба що коли доводилося купувати багато товару. Частіше блищали монети срібні – міліарісії. Одна номисма дорівнює дванадцятьом таким міліарісіям. Якось Симеону на думку прийшла аналогія – уважайте, гріховна, еретична. Номисма – як Ісус Христос. На ній же красується зображення не

лише імператора-базилевса¹, а й Христа. Дванадцять міліарісіїв – дванадцять апостолів. Певно, не можна рівняти речі святі з речами торговими. Адже Ісус Христос вигнав торговців із храму. Однак християни торгували, торгують і будуть торгувати. І не лише християни. На ринку в Херсоні поряд зі срібними міліарісіями виблискують також срібні диргеми², які привозять агарянські купці. Та найчастіше тут трапляється мідна монета – фолліс, якою розраховуються за дрібні товари. Купить херсонець рибину – і дає її. Одна золота номисма рівняється аж двісті вісімдесят восьми фоллісам. Фолліси побрязкують у кишенях херсонців. Їх гублять – невелика то втрата. Симеону й самому не раз доводилося на вулицях знаходити загублені мідяки.

Фолліси карбують у Херсоні. Не возити ж їх із далекого Константинополя! Виготовляти ці монети просто. Немає на них складних зображень – одна чи дві літери, якими позначали ім'я тогочасного базилевса, і хрест. Аякже, Ромейська імперія – християнська держава. І де поширене християнство – туди сягає влада її властителів. Хрест на монетах – як печать

---

¹ У Ромейській імперії верховного правителя, власне імператора, іменували по-грецьки базилевсом. Таку титулатуру на Русі не використовували. Тут ромейських імператорів зазвичай іменували цесарями. Звідси й титул «цар».

² Монета із чистого срібла масою 2,97 грами. Її назва походить від грецької монети драхми. Диргеми карбували за різних династій на теренах Арабського халіфату. Були поширеною валютою в Східній Європі до того часу, як там з'явилися місцеві монети.

імператорська. Раніше, кажуть, для виготовлення фоллісів робили спеціальні монетні печатки, за допомогою яких карбували зображення на відлитоїх заготовках. Тепер ці гроші виготовляють іншим способом: відливають у формах із доступного матеріалу – глини. Роблять глиняний відбиток із монети, готують форму, і можна виливати фолліси – просто й дешево. Хоча... не будь-який фолліс справжній. У Херсоні, знав про це Симеон, були мастаки, які фальшували монети. Їх намагалися знайти й покарати. Вони ховалися й збагачувалися, займаючись недозволеним промислом. Де торгівля – там і шахрайство...

За розбурханим торговищем існував спокійний світ Херсона, де розмірено текло життя. Мешканці міста займалися своїми справами, здавалося б, рутинними й монотонними. Хтось виготовляв ремісничі вироби з глини, зокрема амфори. У херсонській торгівлі без амфор – ніяк. Цей посуд використовували для перевезення й збереження оливкової олії, вина, які везли з півдня, та зерна – ячменю, проса, полби. З глини херсонські ремісники робили глечики, горщики та інші речі, потрібні в господарстві. Були вони, здавалося, простими. Та не зовсім... Деякі з них – справжні мистецькі витвори. Симеону подобалися багатоярусні світильники, виготовлені херсонськими ремісниками, які він згодом іще побачить у Києві.

Виготовляли в Херсоні і скляні вироби – посуд, прикраси. Особливо користувалися попитом чарки-лампади. Навіть варвари їх купували.

Чутно було в Херсоні сопіння ковальських міхів, стукіт ковадл. Бо яке ж місто без ковалів?! Кували майстри ножі, цвяхи та скоби, виготовляли металеві

пряжки, накладні бляшки, фібули й рибальські гачки. У Херсоні багато рибалок. Плетуть для них рибальські сіті, а ливарники відливають зі свинцю кільця, які служують грузилами.

Були в місті ремісники, що виготовляли вироби з кістки – кільця, голки... І не просто виготовляли, а й прикрашали – аби зробити життя містян яскравішим.

Справжніми митцями були каменерізи. Творіння їхніх рук – плити із зображеннями барсів, пантер. Ними прикрашали будівлі Херсона. Симеон не раз роздивлявся їх. Здавалося, на плитах зображені хижі звірі – барси, пантери. Одначе були вони милі. Навіть добрі – майже як домашні кицьки.

У місті мешкали не лише воїни, торговці, ремісники, рибалки, а й мореплавці. Херсон – це порт! Жили тут і чиновники, навіть ті, яких відряджали з Константинополя. Звідти базилевси направляли херсонцям стратига. Той наглядав, щоб жителі міста не бунтували й не відійшли від держави ромеїв.

А бунти траплялися. Херсон був фемою¹, що завдавала ромейським зверхникам клопоту. Роками пізніше, коли Симеон опинився в Константинополі та був допущений до імператорського двору, йому дали прочитати книгу Костянтина Порфирогенета² «Про управління імперією». Цей базилевс написав її для сина,

---

¹ Фема – адміністративна одиниця (область) у Ромейській імперії.

² Костянтин Багрянородний (Порфирогенет) – ромейський імператор. Роки життя – 905–959, роки правління – 908–959. Відомий як автор низки творів, серед яких найвідоміший «Про управління імперією».

прагнучи передати досвід керівництва державою, що розкинулась на велетенських просторах. Книгу не раз переписували, бо читали її ромейські можновладці та наближені до них освічені люди.

У своїй книзі Костянтин Порфирогенет радив, як можна упокорити херсонців, коли ті захочуть відділитися від імперії. Насамперед, вважав він, треба заарештувати всі кораблі та забрати товари херсонських купців, що знайдуться в інших портах держави. Потім слід заборонити всю морську торгівлю із заколотниками – це змусить їх замислитися. Адже херсонські купці з вигодою для себе перепродають шкіру, віск, рабів, закуплених у русів, слов'ян і кочівників. Якщо ж заборона на торгівлю не допоможе, повинен вплинути на ситуацію стратиг. Передусім він має припинити виплати для утримання фортеці Херсону – ці гроші йдуть із Константинополя. Коли й це не допоможе, тоді стратигу треба покинути бунтівне місто та укріпитися в якійсь сусідній фортеці. Що робити далі – Костянтин Порфирогенет не писав. Однак було зрозуміло: ромейці мають вдатися до військових дій.

Нехай книгу Костянтина Порфирогенета читало небагато людей, але вона важлива, особливо для тих, хто опинився біля державного керма. Зрештою, усі книги важливі – лише треба навчитися їх читати.

«Добро есть, братіє, почитанье книжное...» – згадав Симеон. Це слова з книги, яку він віз із собою. Була вона ромейська, писана спочатку по-грецьки. Однак переклали її мовою слов'янською. Потрапила ця книга до Симеона в Болгарії, коли він там перебував, служачи у війську базилевса Василя.

Зміст

Перший розділ	5
де розповідається про подорож Симеона з Херсонеса, чи то Херсона, на Русь, звідки колись вирушав апостол Андрій Первозваний; ідеться також про столичне місто Таврії, де Симеон провів свою юність, і про те, як імператор Костянтин Порфирогенет ставився до бунтівливих херсонців	
Другий розділ	16
у якому розповідається про князя руського Володимира, як йому вдалося взяти Херсон і хто допоміг йому підкорити місто, а також ідеться про Симеонового слугу Руяна, який у молоді роки був дружинником у князя Володимира	
Третій розділ	24
де йдеться про те, як купецька валка на чолі з Леонтієм, у складі якої перебували Симеон та Руян, прибула до острова святого Еферія, чи то Борисфена; розповідається про цей острів, а також про поселення греків і святилище героя Троянської війни Ахілла в цих місцях	
Четвертий розділ	43
де йдеться про прибуття Симеона та його супутників до Гілеї, яку розташовано в пониззі Дніпра; є тут розповіді Руяна про походи князів Олега, Ігоря та їхніх воїнів на Цесароград, а також Геродотові оповіді про перебування в Гілеї Геракла й Анахарсіса, твори якого Симеон віз на Русь разом із творами молодого Сократа	
П'ятий розділ	60
у якому йдеться про прибуття купецької валки на острів святого Григорія, чи то Хортич, на якому було слов'янське поселення й де неподалік печеніги колись убили князя Святослав; ще там є оповідь Руяна про цього хороброго князя й розповідь дідуся Симеона про руйнування Святославом міста Хазара	
Шостий розділ	70
у якому Руян оповідає про похід князя Святослава на болгарську землю; а Симеон згадує, як писалося про це в книгах ромейських; ідеться тут також про місто Переяславець, його гарні церкви та пишний палац, де хотів правити Святослав; а ще розповідається про перемогу над Святославом ромейського базилевса Іоанна Цимісіхія під Доростолом	

Сьомий розділ	87
де розповідається про примирення Святослава з базилевсом Іоанном Цимісхієм і трагічне повернення цього князя на Русь; ідеться тут також про Володислава, який допоміг Симеонові з'ясувати, хто з допомогою печенігів знищив Святослава та його воїнів	
Восьмий розділ	102
у якому Володислав розповідає про напади печенігів на Русь і те, як із ними воював князь Володимир; також дізнаємося про зустріч Симеона та його супутників з печенігами біля дніпрових порогів; а ще тут є розповідь Леонтія Симеону про хрещення князя Володимира й про те, як він охрестив частину печенігів	
Дев'ятий розділ	120
де йдеться про прибуття Симеона та його супутників у град Воїнь, що перебував на межі земель русів і печенігів, а також про діяння руського архонта Ігоря та його жони Ольги	
Десятий розділ	138
де йдеться про те, як Симеон та купці прибули в град Родень; а також про те, як князі Ярополк і Володимир воювали та як підступно вбили Ярополка	
Одинадцятий розділ	146
у якому йдеться про подальшу подорож Симеона Данапрісом і його прибуття в Київ; а ще Симеон згадує базилевса Василя, який послав його до архонта Володимира, і дізнається від князівського бирича Ростислава, що Володимир нездужає та живе в селі Берестові	
Дванадцятий розділ	161
де розповідається про зустріч Симеона й Анастаса та оглядини ним школи, яке було розташовано біля церкви святої Богородиці; а ще тут є розповідь Анастаса про хрещення Русі архонтом Володимиром і про берестяну книгу, у якій вчитель Іларіон описав цю подію	
Тринадцятий розділ	183
у якому йдеться про поїздку Симеона до Берестова, під час якої Анастас розповів, як князь Володимир хотів стати магометанином; а також мова ведеться тут про зустріч Симеона, Анастаса й лікаря Пантелеймона з Володимиром та Живославою, яка лікувала князя	
Чотирнадцятий розділ	200
де розповідається про зустріч Симеона з Живославою, про її чарівництво й про те, що Симеон довідався від неї щодо князя Володимира	

П'ятнадцятий розділ	210
у якому Симеон розмірковує, чи не краще написати про князя Володимира книгу, подібну до твору «Кітаб альф лейла ва лейла», а не опіювати його діяння в літописі; також тут він розмовляє з Руяном про Анастаса й Живославу	
Шістнадцятий розділ	219
у якому Симеон пише листа своєму дідусеві Йосифу, ділиться враженнями від подорожі Руссю та згадує поему Анахарсіса, де порівнюються звичаї греків і диких скіфів; написавши листа, Симеон довідується в Руяна, що купець Леонтій, через якого він збирався передати своє послання, не збирається найближчим часом пливати до Таврії	
Сімнадцятий розділ	228
у якому лікар Пантелеймон оглядає князя Володимира, намагаючись визначити, як його лікувати, а князь розповідає Симеону про свою матір Малушу та своє походження; Симеон же згадує книгу Прокопія Кесарійського «Таємна історія»	
Вісімнадцятий розділ	238
у якому Руян розповідає Симеону про наложниць Володимира; про те, як цей князь пошлюбив Олаву, дочку свейського коңунга Еріка; як він убив полоцького князя Роговолда та його синів, узявши дочку цього князя Рогніду в жони; а також як припала йому до ока Марія – жона Ярополкова	
Дев'ятнадцятий розділ	248
у якому Володимир, трохи одужавши, вирушає із Симеоном на кінну прогулянку, під час якої розповідає про те, як він став київським князем та повоював і ляхів, і вятичів, і ятвягів, і радимичів, і болгар на річці Ітіль, і хорватів, а також оповідає про Іллю Мурина	
Двадцятий розділ	262
у якому Симеон опиняється в помешканні чаклунки Живослави та здійснює незвичну подорож	
Двадцять перший розділ	269
у якому розповідається, як князь Володимир, Симеон, Руян і Пантелеймон прибули до Києва, як Симеон почав обладнувати скрипторій з допомогою Анастаса і як до нього заходила Марія та розповіла про князя Ярополка	
Двадцять другий розділ	281
де йдеться про підготовку до бенкету, який наказав учинити князь Володимир; про зустріч Симеона з купцем Леонтієм, від якого він довідався про бунт новгородського князя Ярослава проти свого отця, князя Володимира; розповідається також про бенкет князівській і про те, що на ньому говорив Володимир, а що – Симеон	

Двадцять третій розділ	291
де йдеться про розмови Симеона щодо свого посольства до князя Ярослава; а Леонтій і Руян розповідають йому про стосунки Володимира та Ярослава	
Двадцять четвертий розділ	297
у якому Симеон продовжує писати листа до дідуся Йосифа, розповідаючи йому про свою подорож із Києва до Новгороду та про зустріч і перемовини з князем Ярославом	
Двадцять п'ятий розділ	308
де розповідається про те, як Симеон у пізню осінь та зиму перекладав книгу Георгія Амартола на мову слов'янську; про записи, які він відкрив у книзі, знайденій у церкві святого Іллі; а також про те, як у той же час князі Володимир і Ярослав до війни готувалися	
Двадцять шостий розділ	315
у якому розповідається про приїзд Симеона й Анастаса до Володимира в Берестове і про зникнення лікаря Пантелеймона; також тут Анастас вирушає до Києва шукати Пантелеймона, а Симеон залишається в Берестові та дізнається чимало цікавих новин від бирича Ростислава й Живослави; оповідається й про поганське свято Сонцекрес, і про те, як Симеон та Живослава відсвяткували його	
Двадцять сьомий розділ	327
де розповідається про прибуття до Берестова князя Бориса, якому Володимир передав свою дружину; тут Руян повідомляє Симеону, що начебто бачив лікаря Пантелеймона, а також розповідає, що робили Анастас і Марія, коли їздили до князя Святополка у Вишгород	
Двадцять восьмий розділ	335
у якому Анастас та воевода Вовчий Хвіст повідомляють князю Володимирі, ніби на Русь ідуть печеніги; при цьому вони пропонують послати з дружиною проти кочівників князя Бориса; Симеон же довідується від Руяна про наміри князя Святополка та його поплічників, а також дізнається, ким насправді був лікар Пантелеймон	
Двадцять дев'ятий розділ	341
де розповідається про смерть князя Володимира; про те, як їй намагалися приховати і що діялося після неї	